BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING VERBAL KASBIY KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA CHET TILINING AHAMIYATI

Nematova Gulsanam Abdullayevna
ORCID: 0009-0006-5470-9199
sanam.shox@mail.ru
O‘zMPU

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning verbal kasbiy kompetentsiyalarini shakllantirish jarayonida chet tilining o‘rni nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Verbal kasbiy kompetentsiya pedagogik nutq madaniyati, kasbiy muloqot, argumentatsiya, pedagogik refleksiya va akademik nutq ko‘nikmalarini o‘z ichiga olgan integrativ sifat sifatida ko‘rib chiqiladi. Chet tili bu kompetentsiyaning ikki yo‘nalishda rivojlanishiga xizmat qilishi asoslanadi: birinchidan, lingvistik va kommunikativ imkoniyatlarni kengaytirish orqali; ikkinchidan, xalqaro pedagogik axborot muhitiga kirish orqali. Maqolada kompetentsiyaning tarkibiy komponentlari aniqlashtirilib, chet tili ta’limi orqali ularni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari va samarali metodlari (CLIL, loyiha asosidagi ta’lim, mikro-dars, portfolio, tanqidiy muhokama) tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari oliy pedagogik ta’lim muassasalarida chet tili o‘qitish mazmunini kasbga yo‘naltirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berish uchun asos bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: verbal kompetentsiya, kasbiy kompetentsiya, bo‘lajak o‘qituvchi, chet tili, kommunikativ kompetentsiya, pedagogik nutq, CLIL, kasbga yo‘naltirilgan ta’lim

THE IMPORTANCE OF A FOREIGN LANGUAGE IN DEVELOPING THE VERBAL PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE TEACHERS

Nematova Gulsanam Abdullayevna
ORCID: 0009-0006-5470-9199
sanam.shox@mail.ru
UzNPU

Abstract: The article offers a theoretical analysis of the role of a foreign language in developing the verbal professional competences of pre-service teachers. Verbal professional competence is treated as an integrative quality comprising pedagogical speech culture, professional communication, argumentation, reflective speech and academic discourse skills. It is argued that a foreign language develops this competence

(cc) BY

in two ways: by widening linguistic and communicative resources, and by giving access to the international pedagogical information space. The paper describes pedagogical conditions and methods (CLIL, project-based learning, micro-teaching, portfolios, critical discussion) and offers recommendations for making foreign language instruction in teacher education more profession-oriented.

Keywords: verbal competence, professional competence, pre-service teacher, foreign language, communicative competence, pedagogical speech, CLIL

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablar tubdan o‘zgarmoqda. O‘qituvchi bugun nafaqat fan bo‘yicha bilim beruvchi, balki o‘quvchi bilan muloqotni tashkil etuvchi, o‘quv jarayonini muvofiqlashtiruvchi, axborot bilan ishlashga o‘rgatuvchi mutaxassisdir. Bu rolning markazida nutq turadi: tushuntirish, savol berish, fikrni asoslash, baho va fikr-mulohaza berish, o‘quvchilarning fikrlashini yo‘naltirish aynan verbal vositalar orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekistonda chet tillarni o‘rganish tizimini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Bu borada 2012-yil 10-dekabrdagi PQ-1875-son qaror hamda 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qaror kabi me’yoriy hujjatlar chet tillarni o‘qitishni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, pedagogika oliy ta’lim muassasalarida chet tili ko‘pincha umumiy til ko‘nikmalarini berish bilan cheklanadi, uning bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy nutqini rivojlantirishdagi imkoniyatlari esa yetarlicha ishlatilmaydi.

Tadqiqotning dolzarbligi shu bilan belgilanadi: bo‘lajak o‘qituvchilarning verbal kasbiy kompetentsiyasi bo‘yicha tadqiqotlar odatda ona tili doirasida olib boriladi, chet tilining bu kompetentsiyani shakllantirishdagi o‘ziga xos hissasi esa tizimli ravishda kam yoritilgan.

Tadqiqotning maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarning verbal kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishda chet tilining ahamiyatini nazariy asoslash va uni amalga oshirishning pedagogik yo‘llarini belgilashdir.

Vazifalar: (1) "verbal kasbiy kompetentsiya" tushunchasi mohiyatini aniqlashtirish; (2) uning tarkibiy komponentlarini ajratish; (3) chet tilining har bir komponentni rivojlantirishdagi rolini asoslash; (4) samarali metod va shart-sharoitlarni tavsiflash.

Adabiyotlar tahlili

Kommunikativ kompetentsiya nazariyasi. Kompetentsiya va kommunikativ kompetentsiya tushunchalari lingvistika va pedagogikada keng o‘rganilgan. D. Haymz til bilishning faqat grammatik to‘g‘rilikdan iborat emasligini, balki til vositalarini vaziyatga mos qo‘llash qobiliyatini ham o‘z ichiga olishini ta’kidlagan (Hymes, 1972). M. Kanale va M. Sueyn kommunikativ kompetentsiyani grammatik, sotsiolingvistik,

(cc) BY

diskursiv va strategik komponentlarga ajratgan (Canale & Swain, 1980). Evropa Kengashining umumevropa kompetentsiyalar tizimi (CEFR) til bilishni amaliy faoliyat - tushunish, nutq, o‘zaro muloqot va vositachilik orqali tavsiflaydi (Council of Europe, 2001).

Kasbiy kompetentsiya. Pedagogik adabiyotda kasbiy kompetentsiya bilim, ko‘nikma, shaxsiy sifatlar va qadriyatlarning faoliyatda namoyon bo‘luvchi uyg‘unligi sifatida tushuniladi. Bu yondashuvga ko‘ra kompetentsiya bilimning o‘zi emas, balki uni real kasbiy vaziyatda qo‘llash qobiliyatidir.

Verbal kasbiy kompetentsiya. Biz uni bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy vazifalarni hal qilish uchun nutq vositalaridan maqsadli, mantiqiy izchil, vaziyatga mos va ta’sirchan foydalanish qobiliyati sifatida ta’riflaymiz. Bu ta’rif muallif tomonidan umumlashtirilgan ishchi ta’rif bo‘lib, uni jurnal talablariga muvofiq manbalar bilan mustahkamlash tavsiya etiladi.

Chet tili va kasbiy ta’lim. Kontent va til integratsiyalashgan o‘qitish (CLIL) yondashuvi fan mazmunini chet tili orqali o‘zlashtirishni nazarda tutadi va tilni maqsad emas, kasbiy bilim olish vositasiga aylantiradi (Coyle, Hood & Marsh, 2010). Bu yondashuv pedagogik yo‘nalishdagi talabalar uchun ayniqsa mos, chunki til o‘rganish kasbiy mazmun bilan birga kechadi.

Metodologiya

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Quyidagi usullardan foydalanildi: ilmiy-pedagogik va lingvodidaktik adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish; tushunchalarni aniqlashtirish; komponent (tarkibiy) tahlil; qiyosiy tahlil; pedagogik modellashtirish.

Natijalar va muhokama

Verbal kasbiy kompetentsiyaning tarkibi

Nazariy tahlil asosida verbal kasbiy kompetentsiyada quyidagi komponentlarni ajratish mumkin:

Lingvistik komponent - lug‘at boyligi, grammatik to‘g‘rilik, talaffuz va intonatsiya, kasbiy terminologiyani bilish.

Diskursiv komponent - nutqni mantiqiy tuzish, tushuntirish, izohlash, xulosa chiqarish, matn va og‘zaki nutq izchilligi.

Sotsiolingvistik va madaniy komponent - muloqot vaziyati, auditoriya va rolga mos nutq uslubini tanlash, madaniyatlararo sezgirlik.

Strategik komponent - tushunmovchilikni bartaraf etish, fikrni boshqacha ifodalash, savol berish va aniqlashtirish strategiyalari.

Reflektiv-baholovchi komponent - o‘z nutqini va faoliyatini tahlil qilish, fikr-mulohaza berish va qabul qilish.

Akademik komponent - ilmiy manbalarni o‘qish, yozma va og‘zaki ilmiy nutq, tezis va argumentni shakllantirish.

(cc) BY

Chet tilining har bir komponentni rivojlantirishdagi roli

Lingvistik komponent. Chet tilini o‘rganish nutq vositalariga nisbatan ongli munosabatni kuchaytiradi: talaba til hodisalarini taqqoslash orqali ona tilidagi nutq me’yorlarini ham chuqurroq anglaydi. Kasbiy terminologiyani chet tilida o‘zlashtirish (masalan, o‘qitish metodlari, baholash, sinf boshqaruvi bo‘yicha lug‘at) talabaning kasbiy tushunchalar apparatini kengaytiradi.

Diskursiv komponent. Chet tilida fikrni bayon qilish uchun nutqni oldindan rejalashtirish, tuzilma (kirish, asosiy qism, xulosa) va bog‘lovchi vositalarga e’tibor qaratish talab etiladi. Bu esa ona tilidagi pedagogik nutqning izchilligi va aniqligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Mazkur ta’sir mexanizmi dastlabki nazariy farazdir va empirik tekshiruvni talab qiladi.

Sotsiolingvistik va madaniy komponent. Chet tili boshqa ta’lim madaniyatlari, muloqot an’analari va pedagogik qadriyatlar bilan tanishtiradi. Bo‘lajak o‘qituvchi ko‘p madaniyatli sinfda ishlashga, turli kelib chiqishga ega o‘quvchilar bilan muloqot qilishga tayyor bo‘ladi.

Strategik komponent. Chet tilida muloqot qilish jarayonida talaba tabiiy ravishda tushuntirish, qayta ifodalash, sinonim izlash kabi strategiyalarni qo‘llaydi. Aynan shu strategiyalar o‘qituvchining sinfdagi faoliyatida, murakkab mavzuni sodda tushuntirishda kerak bo‘ladi.

Reflektiv-baholovchi komponent. Chet tilida o‘z darsini tahlil qilish, hamkasbning mikro-darsiga fikr bildirish, portfolio yuritish talabaning kasbiy refleksiyasini rivojlantiradi, chunki til ko‘nikmasi nazoratni va ongli e’tiborni talab qiladi.

Akademik komponent. Chet tilidagi ilmiy maqolalar, xalqaro tadqiqot hisobotlari, ta’lim platformalari va metodik resurslar bo‘lajak o‘qituvchiga eng so‘nggi pedagogik g‘oyalardan xabardor bo‘lish imkonini beradi. Bu uning kasbiy o‘sishi va o‘z-o‘zini rivojlantirishi uchun muhim shart.

Samarali pedagogik metodlar va shart-sharoitlar

Tahlil asosida chet tili ta’limi orqali verbal kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishda quyidagi yondashuvlar samarali deb hisoblanadi:

Kasbga yo‘naltirilgan til ta’limi (ESP / English for Teachers). Mashg‘ulot mazmuni sinf boshqaruvi, topshiriq berish, savol turlari, fikr-mulohaza berish kabi real pedagogik vaziyatlar asosida quriladi.

CLIL. Pedagogika, psixologiya yoki metodika fanlarining ayrim mavzulari chet tilida o‘rganiladi. Til va kasbiy mazmun bir vaqtning o‘zida rivojlanadi.

Mikro-dars (micro-teaching). Talaba qisqa (10-15 daqiqalik) dars fragmentini chet tilida o‘tkazadi, so‘ng guruh va o‘qituvchi bilan birgalikda tahlil qilinadi.

Loyiha asosidagi ta’lim. Talabalar kasbiy muammo bo‘yicha mini-tadqiqot o‘tkazib, natijalarini chet tilida taqdim etadi.

(cc) BY

Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar. Ota-onalar yig‘ilishi, o‘quvchi bilan mojaro, metodik kengash kabi vaziyatlar modellashtiriladi.

Portfolio va refleksiv jurnal. Talaba o‘z nutqiy o‘sishini hujjatlashtiradi va tahlil qiladi.

Raqamli vositalar. Video yozuv, onlayn hamkorlik platformalari, avtomatik talaffuz va matn tahlili vositalari o‘z-o‘zini kuzatish imkonini beradi.

Bu metodlarning samaradorligi quyidagi shartlar bajarilganda oshadi: o‘quv dasturining kasbiy mazmun bilan boyitilishi; chet tili va pedagogik fanlar o‘qituvchilarining hamkorligi; kompetentsiyaga asoslangan baholash mezonlari (rubrikalar) ishlab chiqilishi; amaliyot jarayonida chet tilidan foydalanish imkoniyatlari yaratilishi.

Muammolar va cheklovlar

Amaliyotda quyidagi to‘siqlar kuzatiladi: talabalarning dastlabki til darajasidagi katta tafovut; kasbga yo‘naltirilgan o‘quv materiallarining yetishmasligi; chet tili o‘qituvchilarining pedagogik fanlar mazmunidan yetarli xabardor emasligi; verbal kompetentsiyani o‘lchovchi yagona mezonlar mavjud emasligi. Shuningdek, chet tili ona tilidagi verbal kompetentsiyaning o‘rnini bosmaydi, balki uni to‘ldiradi va boyitadi. Shu sababli ikki til ta’limi o‘zaro uyg‘unlikda olib borilishi lozim.

Xulosa

Tadqiqot natijalari bo‘lajak o‘qituvchilarning verbal kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishda chet tili muhim va ko‘p qirrali omil ekanini ko‘rsatadi. U lingvistik, diskursiv, sotsiolingvistik, strategik, reflektiv va akademik komponentlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Bu rolning to‘liq amalga oshishi uchun chet tili ta’limi kasbiy mazmun bilan integratsiyalashgan, faol metodlarga tayangan va aniq mezonlar bilan baholanadigan bo‘lishi kerak.

Amaliy tavsiyalar: (1) pedagogika OTMlarida chet tili dasturlariga kasbiy modullar kiritish; (2) CLIL elementlarini pedagogik fanlarga bosqichma-bosqich joriy etish; (3) mikro-dars va portfolioni baholash tizimiga qo‘shish; (4) verbal kompetentsiya uchun rubrikalar ishlab chiqish.

Keyingi tadqiqotlar yo‘nalishi: taklif etilgan modelning tajriba-sinov orqali samaradorligini tekshirish, ona va chet tili ta’limi integratsiyasi mexanizmlarini o‘rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1(1), 1-47.

2. Council of Europe. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press.

(cc) BY

3. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press.

4. Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269-293). Penguin.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi PQ-1875-son qarori "Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida".

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarori "Chet tillarni o‘rganishni ommalashtirish va aholining til bilish darajasini baholash tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida".

(cc) BY